

све више, а предрачуни говоре да ће се то старачко становништво повећати од 5 милиона душа у 1947 на 7,3 милиона у 1977, чак иако остане садашња стопа смртности (што је мало вероватно узимајући у обзир напредак хигијенских услова и медицине). Овде имамо један од снажних узрока, што је све више старих људи запослено. Није чак претерано помишљати у блиској будућности на померање границе запослења и на 70 година. Извештај истиче економски значај пензија. оне претстављају велики потстрек да се прекине с радом и да се човек преко 65 година повуче из привредно-активне групе становништва, без обзира на своју субјективну способност. Од старијих радника преко 60 година у групи која није имала пензију, 81% је остало у служби. У групи која је примала пензију остало је само 23%. Према томе, пензије које претстављају терет за једну нацију, треба да буду неутралисане повећањем продукције и повећањем радног становништва (што повећава национални доходак).

Питање група становника до 15 година можда је још интересантније за дугорочне предрачунае, али о њему је већ било горе речи. Овде само треба додати податак да је та група становништва опала од 12,6 у 1911 на 10,4 милиона у 1947. Ово је имало позитивног утицаја на олакшање васпитних дужности, на повећање стандарда живота просечних породица. Поред тога, оно је утицало на подизање година обавезног школовања, смањење величине разреда, замену старих школа и застарелих опрема по школама.

Не улазећи у питање анализе становништва и с оних гледишта која су у Извештају расправљана кроз призму потрошње по глави, производности, платног биланса, оскудице хране у свету, подвући ћемо још једанпут да је на овај начин од демографских података направљен оквир који може да послужи за економска изучавања проблема запослености и проблема дугорочног развоја једне привреде.

Предраг Михаиловић

*Otto Brusiin: ÜBER DIE OBJEKTIVITÄT DER RECHTSSPRECHUNG
Helsinki, 1949, 129 S.*

Као што је познато, за правосуђе, као један од правних облика државне делатности, најтешње је везан појам објективности, он је, може се рећи, у самој природи ове делатности. Међутим, буржоаска правна наука иде често тако далеко да под појмом објективности правосуђа подразумева такву делатност правосудних органа којом се остварује апсолутна праведност, постиже правна једнакост, општа сигурност итд. Наравно, са формалне стране посматрано то и изгледа тако; међутим, у суштини, судство као делатност државне власти, има сва обележја и карактер те власти — у крајњој линији владајуће класе, чију власт и судство учвршћује примењујући законе које та класа доноси. Но ово важи, као што смо напоменули, за правосуђе посматрајући га у суштини, док се, међутим, оно у своме свакодневном раду придржава извесних принципа који му дају карактер објективности.

Писац овога дела спада у ред оних буржоаских теоретичара који признају релативан значај и променљивост садржине појма објективности правосуђа. Он ставља себи у задатак да прикаже дејство оних чинилаца који утичу на ову објективност, подвлачећи стално да се изградња самог појма, а и правосуђа уопште, врши под утицајем владајуће идеологије правне заједнице.

Сматрајући да рад спада у област општег учења о праву (*allgemeine Rechtslehre*), писац разграничава ово од правне науке и

енциклопедије права, схватајући га као комбинацију правних форми, добијену коришћењем права као „сировине“, тј. извлачећи из њега структурне непроменљивости. Право дефинише као комплекс норми санкционисаних од стране органа правне заједнице која ове норме делимично и ствара, а норму као „шему делатности“ (Handlungsschema). Будући социолошка константа, право захтева висок ступањ људске способности за организацију, тј. условљено је биолошким фактором — духовним животом људи. Са моралом и обичајем је најтешње повезано, што се огледа у „паралелном“ дејству њихових санкција, као и у постојању правних санкција које не одређују и не извршују органи заједнице. Ефикасност права обезбеђује држава, најважнија од свих правних заједница. Као пример осталих правних заједница писац наводи професионалне организације лекара и адвоката који својим сопственим прописима регулишу односе у оквиру организација, док односе међу самим организацијама регулише држава својим правом које овде игра улогу неке врсте „међународног права“.

Правосуђе је специфична делатност одређених органа правне заједнице која се састоји у примени апстрактних правних норми на конкретне животне ситуације. За добро правосуђе неопходна је судиска независност, тј. одсуство организоване друштвене силе, што никако не искључује утицај привредних фактора у виду разних идеологија, нити је условљено поделом власти, или у супротности са обавезном применом прецедената. Независност се појачава сталношћу судија а извитоперује дејством њиховог личног осећања. Апсолутну објективност није могуће постићи из психолошких разлога, те када се каже да је правосуђе објективно, треба имати у виду само историски дату заједницу у којој је постигнут висок степен објективности. Ка објективности су нарочито управљене тежње западњака који ову цене као основну вредност.

Све чиниоце који утичу на објективност правосуђа писац дели на оне који могу да имају правнонормативан основ, и друштвену контролу чији нормативан основ нема правни карактер, а затим прелази на разматрање ових чинилаца појединачно. Најпре се осврће на састав и рад судских органа и констатује објективан утицај контроле, принципа јавности, контрадикторности и технике поступка. Међутим, тежак проблем овде претстављају тзв. судиска пристрасност и слободна оцена доказа, с обзиром да се формирање судија и целог правног поретка уопште врши под утицајем привредне структуре правне заједнице. Али и поред овога, начело непристрасности важи у свим културним државама и његово кршење владајуће правно убеђење строго осуђује.

Што се тиче слободне оцене доказа, писац је мишљења да се не може санкцијама утицати на судиску пристрасност која нарочито долази до утицаја у политичким процесима. Но пошто су процеси ове врсте ретки, а овим се принципом боље постиже остварење материјалне истине, његово постојање је оправдано.

Писац затим прелази на питање друштвене, тј. у социолошком смислу, контроле. Ова не делује увек објективно, јер се поводи за разним утицајима, но ипак садржи јаку црту објективности с обзиром да људи и поред своје биолошке условљености субјективности у суштини свога бића садрже тенденцију ка објективности. Друштвена контрола најјаче утиче на објективност правосуђа кроз друштвено-психички феномен „правног убеђења“ који је доказ да су правне вредности постале друштвене. Такође дејствује и кроз појам правичности који се у последње време све више замењује утилитаристичким појмом опште користи, као и кроз сукоб судиског осећања и постојећег права, познатог под појмом „празнине у праву“.

Објективност правосуђа унапређује и обавеза образложења пресуде; свест судије да пресуда треба да има општеважећи карактер појачава његову објективност. Писац критикује тзв. теорију силогизма, јер сматра да су избор и комбинација норми везани за појам вредности. Зато добро образложење треба да одговара целом комплексу вредности које позитивно право поставља, међу којим вредностима је основна „рационалност, једноставност, јасноћа правног мишљења.“

Прелазећи на питање тумачења и празнина у праву писац се залаже за њихово позитивноправо регулисање; ово из разлога што сматра да се позитивноправним регулисањем празнина постиже теориска затвореност правног поретка, а добром формулацијом и комбинавањем норми које се односе на тумачење и празнине знатно помаже објективност правосуђа. Осим тога сматра да овде треба имати у виду и улогу теорије, чији водећи ставови, иако необавезни, делују својим убедљивим образложењем. Писац се негативно изражава у погледу могућности научног формирања нормативних теорија о овим питањима, пошто „теорија може само да констатује чињенице... али не и да на објективно заснован начин прописује норме.“

Осврћући се на питање одлуке *contra legem* закључује да се, искључујући најекстремнија схватања, ради уствари о привидном проблему. Јер, ако судија, посматрајући право у целини, утврди да би решење, које би могуће одговарало изолованој норми, било неправилно, не одлучује *contra legem* него *secundum legem*.

Прелазећи на питање утицаја правне науке, писац је дефинише као „излагање закона у систематској форми“ те је стога убраја у тзв. „практичне науке“, пошто је „правна наука чиста теорија која не може да буде помешана са праксом.“

Да би пружила максималну гаранцију објективности правосуђа, правна наука, нетачно названа јуриспруденцијом, строго узето треба да се служи не „исправним“ (*richtig*) него „плодним“ (*fruchtbar*) методом. — Мерило вредности овог метода је постигнуће крајњег циља једне науке, који се код јуриспруденције састоји у систематском излагању позитивног права. Међутим, пошто правне норме нису саме себи циљ него увек средство за остварење друштвених циљева, само ће онај метод у јуриспруденцији бити плодан којим се при излагању правних норми јасно истичу друштвени циљеви који су им у основи.

На објективност правосуђа утиче такође и прецедент, који је за писца у основи исто што и закључак по аналогiji, а обоје су израз тежње људског духа ка рационализацији. На основу прецедента се постиже тзв. јединственост правосуђа, а на прецедентној техници заснована судска пракса игра водећу улогу у стварању обичајног права; преласком овог права у законско, према пишчевом мишљењу, углавном се врши изградња права. Што се тиче обавезне снаге прецедента, ова постоји ако је предвиђена санкција за случај његовог непримењивања. Осим прецедента у последњим деценијама на континенту све више јача улога тзв. „начелних пресуда“ виших судова.

Исто тако на објективност правосуђа утиче и судска управа (*Justizverwaltung*), која не искључује принцип независности судства, а чије дејство зависи у крајњој линији од владајуће идеологије правне заједнице. Техничка средства за њено спровођење јесу: правилна персонална политика, упутства за рад судова, публикација пресуда виших судова, окружнице министарства правосуђа и евентуалан надзор посебног органа.

Осврћући се на питања санкција противу неправилног рада судија, писац одређује појам санкције најпре социолошки као по-

јам који „припада каузалном, социолошком начину посматрања“, а затим са нормативне тачке гледишта у смислу Келзен-Мерклове ступњевитости те придаје правни карактер и нормама које се одnose на рад највиших државних органа а које су практично без санкције. Ове норме, према пишчевом мишљењу, не добијају правни карактер санкционисањем, него тиме што их је могуће потпуно схватити једино у вези са правним поретком у целини, а која (целина) се опет „не може схватити функционално, тј. као правна машина, без појма санкције.“ Примена санкције противу судије је отежана пре свега судиским осећањем колегијалности, а затим веома малом могућношћу утврђивања објективне кривице, те практично долази у обзир само код најгрубљих грешака, као што су нетачна квалификација, неправилно одређивање казне, процесуалне грешке и др. Но писац је мишљења да и сама могућност кажњавања психички утиче на судију и појачава његову објективност.

На крају књиге писац разматра питање школовања правника и закључује да ово треба да има као основни задатак изградњу правничког мишљења, које садржи две непроменљиве црте: способност за шематизирање и посматрање целине. Овим се омогућује образовање упрошћене и формализиране слике друштвене стварности, а тиме и објективног правосуђа.

Као позитивна страна овога дела сматрамо да се може истаћи пишчев покушај за свестраним, иако не исцрпним, разматрањем овог занимљивог питања, уз тачно запажање утицаја који врше привредни фактори кроз наградњу у виду идеологије; овај утицај писац подвлачи у току целог излагања, иако у томе не иде до краја, тј. не придаје класни карактер владајућој идеологији. Међутим, изгледа нам да с друге стране постоји исувише наглашена и једна, могло би се рећи, биолошка „нота“ (људска тежња уопште а нарочито западњака ка објективности), што се нарочито види у погледу постанка права. Неоспорно је да је право творевина духовног живота људи, одн. њихове способности за стварање симбола; но, као што знамо, овом се психичком чињеницом на којој се писац зауставља, не исцрпљује суштина права. Исто тако, понегде, иако критикује Келзена, писац стоји доста под његовим утицајем и покушава, између осталог, да логичким путем изведе обавезан карактер (правних) норми које се односе на рад највиших државних органа. Осим овога писац је присталица плурализма у праву, придајући нетачно правни карактер интерним прописима организација у оквиру државе.

Но и поред свега овога писац се труди да остане у оквиру социолошког метода и историског начина посматрања, избегавајући штетна уопштавања. Зато сматрамо да дело заслужује пажњу, тим пре што се ради о писцу једне далеке земље, чија нам је правна култура тако мало позната.

Димитрије Продановић

Gabriel Ardant: *TECHNIQUE DE L'ETAT. De la productivité du secteur public.* Paris, Presses Universitaires du France, 1953, p. 184.

Ова монографија Г. Ардана, стручњака за економске и финансиске науке, претставља прилог релативно сиромашној литератури о техници државе. Неразбраћеност те материје најбоље потврђује чињеница да ни сам појам технике државе није још довољно прецизиран тако да се схвата на разне начине. Писац и не покушава да га одреди, нити га осветљава на општетеоретском плану, него са једног више практичног становишта испитује производност јавног сектора. Питање производности у њему је исто толико важно колико и у